

A PÉNZ NEM JÁTÉK, VAGY MÉGIS?

78

Rózsa Zoltán – Szigeti Judit

A Határtalan Régészet folyóirat hátsólapjain már szoltunk az Árpád-kori Orosháza muszlim lakóiról [2017/2. szám – a szerk.]. A település kutatása azonban azóta sem állt meg, nemrégiben fémkeresős vizsgálatokat folytattunk a területen, s így most a fémkeresés során előkerült tárgyak egy csoportjáról, az úgynevezett asztragaloszokról (*astragalus*) szeretnénk néhány gondolatot megosztani olvasóinkkal.

79

Az eurázsiai térség használatának hátsó lábaiban található csigacsont, vagy más néven asztragalosz e hatalmas földrajzi régió lakóinak körében egykor nagy tiszteletnek örvendett. A vizsgált település piacterén két olyan – átfúrt és ólommal kitöltött, erősen kopott – darab is napvilágot látott, mely egykor játék lehetett, s így a *homo ludens*, azaz a játékos embert és szakrális énjét hozza közelebb hozzánk évezredek távlatából.

Az asztragalosz-kockajáték, vagy más néven csüddözés már az őskori kultúrákban ismert lehetett. Az ókori görögök és rómaiak előszeretettel játszottak hatoldalú kockákkal, de használtak csont dobókockákat, azaz asztragaloszcsontokat is e célból. A középkorban mind Európában, mind pedig Ázsiában ugyancsak kedvelt időöltés volt az általában juh sarokcsontjával játszott kockajáték. Nyugat-Európától Ázsiáig a falvak és városok régészeti leletanyagában széles körben megtaláljuk ezeket a különös csont dobókockákat. Belső-Ázsiában a török és mongol nyelvű népek körében pedig még a mai napig is kedvelt időöltésnek számít az ezekkel folytatott játék.

A Kárpát-medencében elterjedése a római kor után az avarokhoz és a honfoglaló magyarok betelepüléséhez köthető, de a játék egészen a modern korig sem merült feledésbe. Az avarok és a honfoglaló magyarok sírjaiban, majd az Árpád-kori telepéseken viszonylag nagy számban találunk asztragaloszcsontocskákat. Hol készletben fordulnak elő, hol csupán egy-egy darab, ilyenkor többnyire települések szórvány anyagaként. A középkor folyamán Magyarországon a hatoldalú kocka is széles körben elterjedt, de a csigacsont kocka sem merült feledésbe. Némely

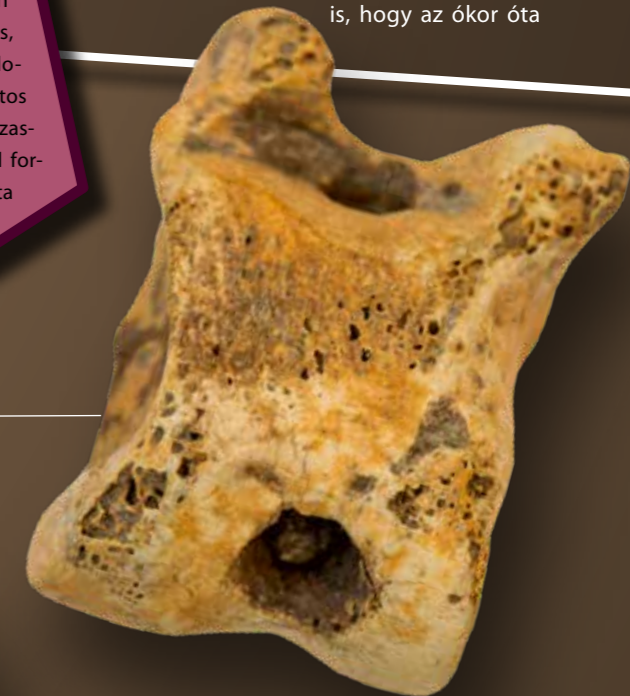
Ólombetétes juhasztragalosz az orosházi Árpád-kori település területéről. Bene András találat (fotó: Rosta Tibor)

Mongóliai gyűjtésből ismert egy sajátos, jégen játszott célba dobós játék is, amelyhez szintén asztragaloszokat használtak fel, de fontos családi eseményekkor, mint a házasságkötés, a családtagok acélból formált asztragaloszt is gyakorta ajándékoztak egymásnak.

esetben a csontokat ólommal öntötték ki, hogy azok súlypontját, esését befolyásolni tudják. Ilyen, „cinkelt” változat látott napvilágot – a most ismertetett darabokon túl – többek között a budai vár feltárásából is. Kiemelendő jelentőségű a szolnoki várból származó közel 50 darabos asztragaloszkészlet, melyet az ezeket feltáró régész a török időkre datált.

A játékban több csont vett részt, így készletben használták azokat. A csontok furcsa, szabálytalan alakúak, így minden oldaluk másként néz ki, így ezeket az oldalakat egyedi értékkel ruházhatták fel. Földre érkeve az adott csont értékét a látható oldal alapján kapta a játékos, tulajdonképpen a hatoldalú kockák vetéséhez hasonlóan. Az oldalak népenként és kultúránként eltérő jelentéssel bírtak. A nomád állattartó népeknél az asztragalosz öt oldala játszott, melyek az általuk birtokolt, tenyésztett állatokkal azonosultak. Erre példa a burjátoknál a csontocskák négy oldalának jelentése: marha, birka, kecske, ló, s ha a kocka élére esett, akkor azt a tevével azonosították. Egy teljesen más időszakban és kultúrkörben, a görög kultúrában természetesen a csont oldalai egészen mást szimbolizáltak. Náluk a csontoknak négy hosszanti oldala számított, a két szemben lévő oldal 1 és 6, illetve 3 és 4 pontot ért. A hatot érő oldalt *kósinak* vagy hatosnak mondták, az egyest pedig *chiósinak*, azaz kutyának. Dobáskor nem a pontok értékét számolták, hanem azok kombinációit, ezeket saját isteneikről, hőseikről nevezték el.

A csontokat azonban nem csak játékra használhatták. A keleti népek meséiben, szólásaiban a mai napig találhatunk utalásokat ezekre a csigacsontokra. Ilyen például a „*bokacsontnyi aranyt kapott*” kifejezés is. Felmerül annak lehetősége is, hogy az ókor óta

Ólombetűs juhasztragosz töredéke az orosházi Árpád-kori település területéről. Bene András találata (fotó: Gedai Csaba)

Juhasztragoszt mintázó ólom súly az orosházi Árpád-kori település területéről. A tárgyat Bene András találta (fotó: Rosta Tibor)

Juhasztragosz Pétermonostora (Bugac, Rosta Szabolcs ásátása) területéről. Lecsiszolt felületébe egy 12. század közepéről származó érmét illesztettek (fotó: Kis Béla)

„kecske”
„birka”
„teve”
„ló”

A csigacsontok állásához kapcsolt jelentések

a csontokkal jóslhattak, illetve amulettként óvó-védő szerepet is tulajdoníthattak nekik. Több csontocskát is van fúrva, és gyakorta csak egy-egy darab kerül elő belőlük temetkezésekben. Ebben az esetben feltételezhető, hogy az amúgy készletben játékra használt csontok egy-egy darabjának sírba tétele az elhunyt védelmét szolgálhatta, túlvilági hitükben a csontocskáknak mára kifürkészhetetlen jelentőséget tulajdoníthattak.

Az orosházi asztragoszok sorában a harmadik darab is egy ilyen titokról lebbenti fel a fátylat. A különféle bűnesetek díjszabását így nem a mai értelemben vett pénzben határozták meg. A vétekeselemek élő állattal kellett tartozásukat kiegyenlíteniük. Az élő állat és a vagyon tehát nagyon erősen összefonódott egymással. Olyannyira, hogy I. (Szent) László törvényeiben is fontosnak tartották az aranyosolidus értékét megfeleltetni a tinóéval. Ez az állattartó közösségek esetében egyáltalán nem meglepő, hiszen az egykori nomadizmus emléke, az állatokhoz való erős kötődés honfoglaló eleink hitvilágában is nagyon szépen nyomon követhető.

Folkloranyagunk gazdag tárházának táltos lova és a lovas temetkezések sokasága mind-mind ember és környezete mélyen gyökerező kapcsolatának bizonyítékai.

A pogány magyar hitvilág áldozati lovának csak bizonyos részeit tették a sírba. Elég volt annak megfelelő darabjait az elhunyt mellé helyezni, hiszen a közösség tudatában a rész egyenlő volt az egészsel. Hasonlóképpen szimbolizálhatta a sírokba tett csigacsont, az asztragosz is az egész állatot, így a vagyont, és ezzel együtt magát a kézzel fogható pénzt is.

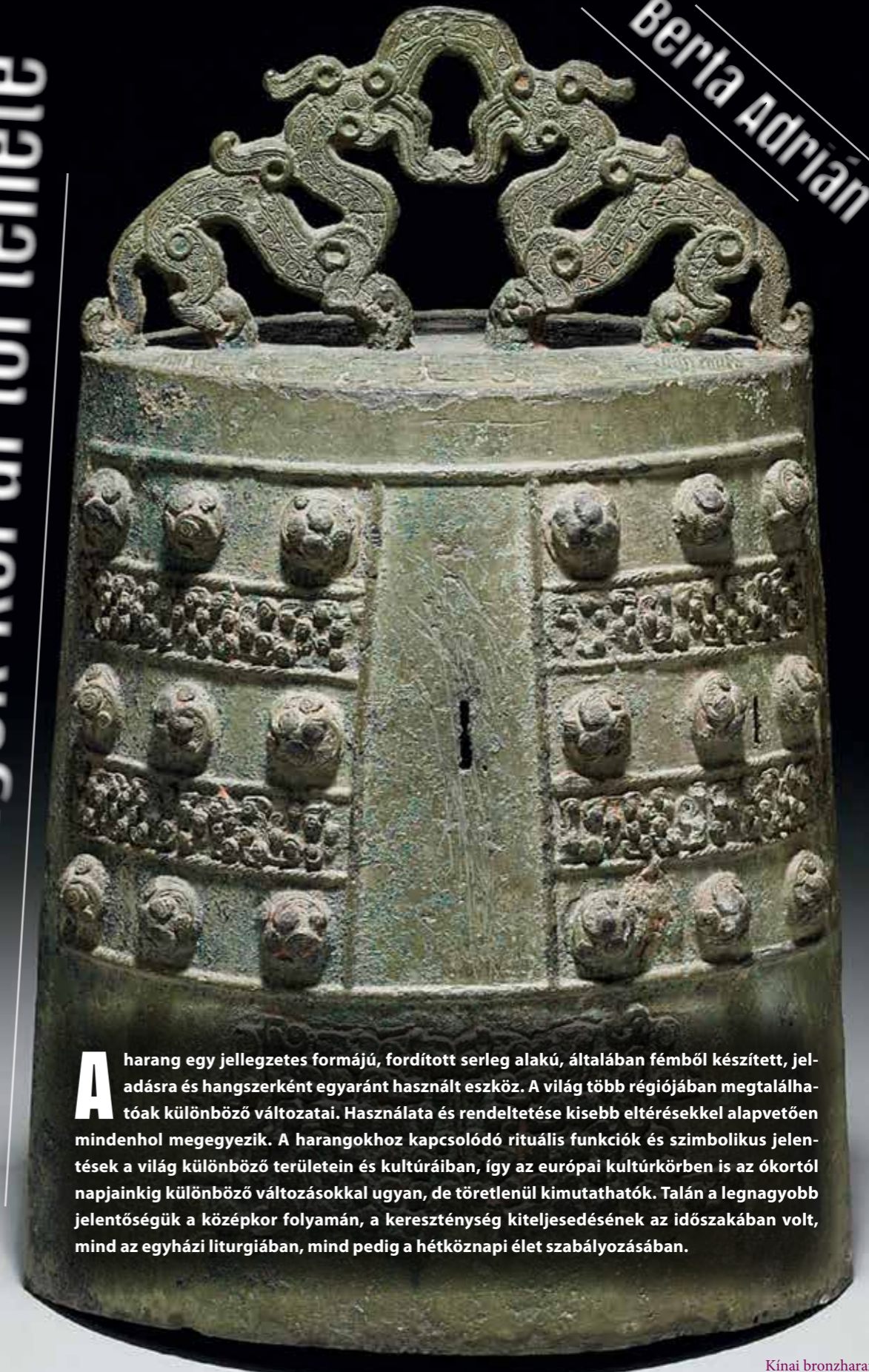
I. (Szent) István fontalapú pénzrendszere a 12. század közepére az akkor már évenkénti pénzrontás

és az ezzel együtt járó pénzűjítés miatt reformra szorult. II. Géza (1141–1162) szakított a pénzrontás szokásával, és áttért a márkasúly használatára. A márkasúlyok közül az úgynevezett budai márka az, amely a legnagyobb karriert futotta be hazánkban; egy budai márka súlya kb. 245,53 grammnak feleltethető meg. Az orosházi településen előkerült ólom súlyok is a budai márka rendszeréhez igazodnak, csakúgy, mint más ugyancsak pénzváltó települések területén talált társaik is. A mi darabjaink között található egy felettebb érdekes ólom tárgy is, amely egy juhcsigacsont pontos, méretarányos mása. Korabeli sérülés nyomai nem fedezhetők fel rajta, így szinte biztosan nem használták játékként, hiszen az ólom könnyen deformálódik. A tárgyat Bene András fémkeresős, civil segítőnk találta, és egyben fel is hívta figyelmünket arra, hogy a súlya pontosan a budai márka egy negyed részével egyezik meg! Kutatásaink szerint a budai márka súly keletről érkezett a Kárpát-medencébe, muszlim közvetítéssel. Orosházán pénzváltó muszlimok laktak, tevékenységükre hengeres és kocka alakú ólom súlyok sokasága utal, melyek a budai márkasúly rendszeréhez köthetők. „A fenti gondolatkör a muszlim közösséghez is köthető, de a keresztényre vált magyaroktól sem feltétlenül állhatott távol, sőt.”

Ezen a ponton azonban úgy érezzük, meg kell, hogy álljunk, hiszen fantasztikus dolognak tartjuk a rész és az egész, illetve ember és környezetének ilyen csodálatos egységét, amit ezek a tárgyak szimbolizálnak számunkra! Az ezred, sőt tízezred grammos pontossággal dolgozó pénzváltók etalonjával állnánk tehát szemben? Ez talán már több a véletlenek játéknál... és a pénz nem játék, vagy mégis?

A harangok korai története

Berla Adrián

A harang egy jellegzetes formájú, fordított serleg alakú, általában fémből készített, jeladásra és hangszerként egyaránt használt eszköz. A világ több régiójában megtalálhatóak különböző változatai. Használata és rendeltetése kisebb eltérésekkel alapvetően mindenhol megegyezik. A harangokhoz kapcsolódó rituális funkciók és szimbolikus jelentések a világ különböző területein és kultúráiban, így az európai kultúrkörben is az ókortól napjainkig különböző változásokkal ugyan, de töretlenül kimutathatók. Talán a legnagyobb jelentőségük a középkor folyamán, a kereszténység kiteljesedésének az időszakában volt, mind az egyházi liturgiában, mind pedig a hétköznapi élet szabályozásában.

